

Museet for menneskets naturhistorie og naturens kulturhistorie

Musée de l'Homme – et ikonisk museum gjenoppstått i
Paris

Bjarne Rogan

IKOS, Universitetet i Oslo
bjarne.rogan@ikos.uio.no

Abstract

The point of departure is the reopening of *Musée de l'Homme* in Paris in October 2015, after seven years of closure and a total renovation of the interior of the building. The museum has started anew with strongly reduced and partly new collections, with a revised thematic profile, a new collecting programme and new scenography. It has finally become what its founding fathers in the 1930s had wanted it to be – and even something more, that is a museum of mankind's natural history and nature's cultural history.

The text traces briefly the museum's history since its reorganization and reorientation in the 1930's. It was established during a radical leftist political period in France, as a democratic, anti-fascist and anti-racist institution stressing pluridisciplinarity and the unity of mankind. In many ways it was «the cradle» of French social anthropology. On the other hand, it supported French colonialism and the belief in a French civilizing mission. After the war the museum, which was an annex to the National Museum of Natural History, enjoyed a short period of popularity and grandeur as a scholarly institution. But it soon reverted to territorial thinking, compartmentalization and internal quarrels and suffered from a strict supervision from the natural history museum. Its renown faded quickly and just after 2000 it was forced to split and alienate the larger part of its collections and close down – to resuscitate in 2015 as a very promising institution of research and public outreach.

Keywords:

- *Musée de l'Homme*
- *museography*
- *colonialism*
- *racism*
- *culture and nature*

Norsk folkemuseum 1930. *Fører med kart*.
Oslo, Emil Mostue A/S boktrykkeri.

Norsk folkemuseum 1938. *Fører med kart*.
Oslo, Emil Mostue A/S boktrykkeri.

Orring, Elliot 1975. «The Devolutionary
Premise: A definitional Delusion?»

*Western Folklore Vol. 34, No 1. (Jan.
1975), s. 36–44*

Schmidt, August F. 1931. *Wilhelm Mann-
hardt og Danmark*. Særtrykk af Danske
Studier.

Rose, Gillian 2012. *Visual Methodologies:*

- An Introduction to Researching with Visual Materials*. Sage Publications Ltd. (Third Edition), London.
- Seim, Runhild 2002. *Fra kirkegård til museum*. Hovedoppgave i folkloristikk, Universitetet i Oslo
- Stocking, George W. 1963. «Matthew Arnold, E.B. Tylor, and the Uses of Invention». *American Anthropologist*, 65, s. 783–799.
- Tylor, Edward B. 1871. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (vol.1). London, John Murray.
- Ødemark, John 2011. «Ammestuens tale. 'Overtro' og 'fabel' i Pontoppidans Feiekost og folkloristikkens forhistorie». I Esborg, L., K. Kverndokk og L. Sem. *Or gammalt – nye perspektiver på folkeminner*. Oslo, Norsk folkeminnelag, s. 11–51.
- Ødemark, John 2014. «Jørgen Moe og folkeeventyrets krysskulturelle fundament». I Esborg, L. & Johannesen, D. *«en vild endevending av all virkelighet»*. *Norsk Folkeminnesamling i hundre år*. Oslo, Novus forlag, s. 69–82.
- Nettsider**
- Norsk biografisk leksikon [n.d.]. Hans Aall. http://nbl.snl.no/Hans_Aall, lest 11.4. 2014
- Norsk Folkemuseum 1938. *Fører med kart*, Oslo. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010062806092, lest 23.6.2014.
- Pausanias. [n.d.]. *Description of Greece*, Perseus Digital Library: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Pau>

Den sørvestre fløyen av Palais de Chaillot med Musée de l'Homme. I fløyens underetasje ligger Musée de la marine (sjøfartsmuseet). Paléet har en identisk nordøstre fløy (utenfor bildet) som inneholder Cité de l'architecture & du patrimoine (det nasjonale arkitekturmuseet). Foto Bjarne Rogan, desember 2015.

Nedstøvet og utskjelt, preget av interne krangler, med store deler av samlingene slaktet og spredt, og til slutt stengt og under ombygging i nesten sju år – det er den nære historien til et av verdens mest berømte museer, Musée de l'Homme (MdH) på Trocadéro-høyden i Paris. Men den 15. oktober 2015 åpnet museet igjen sine dører for publikum. Det ytre skallet – det monumentale Palais de Chaillot, som ble ombygd til verdensutstillingen i 1937 – er det samme, men innholdet er totalt forandret.

For ti-femten år siden ville jeg ikke anbefale noen å bruke tid på museet. Dagens gjenåpnede museum er derimot verdt både en og flere visitter. Tematisk og pedagogisk er det blitt et svært spennende museum.

MdH har en kronglete historie fylt av paradokser. På 1930-tallet bygde det på et innovativt konsept, faglig så vel som pedagogisk. MdH var et museum som sto med ett ben i kulturhistorien og ett i naturhistorien. Det var i utpreget grad et venstreradikalt, ideologisk museumsprosjekt, sterkt preget av en humanistisk og demokratisk holdning og en antifascistisk kampvilje. Men museet forsvarte samtidig fransk kolonipolitikk og profiterte økonomisk på denne politikken. Grunnleggerne tok klart avstand fra forgjengernes evolusjons- og rasetenkning og de forfektet likeverd – i tråd med fransk universalismetankegang. Men samtidig var deres praksis gjennomsyret av en rasistisk forforståelse.

MdH var et moderne og virkelig flerfaglig museumseksperiment, trolig det første i sitt slag, og det ble i en årrekke ansett som antropologiens høyborg i Frankrike. Museets gullalder varte fra 1930-tallet frem til ca. 1960, med et opphold for krigsårene. Fra 1960-tallet begynte nedgangen, både som forsknings- og formidlingsinstitusjon. Det skjedde parallelt med at (sosial)antropologien mistet interes-

sen for materiell kultur og fikk sitt tyngdepunkt til andre typer akademiske institusjoner, mens de naturhistoriske fagene sto overfor andre organisatoriske og faglige utfordringer, blant annet i overgangen mellom tradisjonell systematikk og nye analysemetoder.

Jeg skal i det følgende gi noen korte skisser av hvordan museet ble til, hva det en gang representerte og hvorfor det skilte seg ut, hvorfor ting gikk galt og hvordan det har reist seg igjen.

Historien i kortform

MdH ble åpnet i 1938, men det har to ulike forløpere. Dels var det en videreføring av le Musée d'Ethnographie på Trocadéro (MET), som var blitt etablert i tilknytning til verdensutstillingen i Paris i 1878. Og dels sprang det ut av det naturhistoriske museet i Paris (Museum National d'Histoire Naturelle, MNHN) og dette museets antropologisk-biologiske samlinger og professorat i fysisk antropologi.

I 1928 fikk Paul Rivet (1876–1958), opprinnelig militærlege, dette professoratet ved MNHN, og samtidig ble han utnevnt til direktør for MET. Som underdirektør ved MET ble Georges Henri Rivière tilsatt, en mann uten vitenskapelig bakgrunn, men som skulle komme til å innta posisjonen som Frankrikes og det sørlige Europas toneangivende museograf. Det var den samme Rivière som få år senere (1937) etablerte det franske folkemuseet (le Musée National des Arts et Traditions Populaires) på basis av METs nasjonale franske samlinger. Da MdH ble opprettet på restene av MET i 1938, var det altså som et museum for alle verdens kulturer – unntatt den franske. I tillegg til å arve METs etnografiske samlinger fikk MdH overført det prehistorisk/arknologiske og paleoantropologiske/ human-osteologiske materialet fra

MNHN. Administrativt har MdH hele tiden vært underlagt det naturhistoriske museet MNHN.

Persongalleriet er ikke uten betydning. Paul Rivet sto personlig nær flere medlemmer av den venstreradikale regjeringskoalisjonen i Frankrike – le Front Populaire (Folkefronten, 1935/1936–1938) og spesielt Jean Zay, undervisningsministeren med ansvar for museene, som få år senere ble henrettet av nazistene. Sosialisten Rivet innehadde selv politiske verv som representant for le Front Populaire. Rivières etterfølger som underdirektør fra 1938 var antropologen Jacques Soustelle, militant sosialist (og minister og parlamentariker etter krigen). Og som Rivet var han erklært pasifist og anti-fascist. Rivet var med på å grunnlegge en nasjonal anti-fascistisk komité der også Soustelle var medlem. Uten disse nettverkene og det spesielle politiske klimaet hadde Rivet neppe fått gjennomslag for museumsetableringen i 1938.

Til Rivets nære faglige omgangskrets hørte også sosiologen og antropologen Marcel Mauss og filosofen og antropologen Lucien Lévy-Bruhl. Sammen bygde disse tre opp undervisningen av antropologi (*ethnologie*) i Frankrike som en bredt sammensatt vitenskap om mennesket. Forskning, undervisning og innsamling var lenge rettet mot koloniene, blant annet i form av en serie ekspedisjoner. Av betydning for museets renommé var også kjente forskere som Claude Lévi-Strauss' (1908–2009, sosialantropologi) og André Leroi-Gourhans (1911–1986, prehistorie, teknologihistorie), som begge var underdirektører ved museet i noen år etter krigen.

Med utbyggingen av sosialantropologi og religionshistorie som universitetsfag fra 1960-tallet begynte nedturen for museet.¹ Kjente kultur- og sosialantropologer flyttet ut, og MdH ble sittende igjen med den

fysiske antropologien. Innenfor det naturhistoriske feltet ved MdH foregikk det samtidig en stadig spesialisering og isolering i avdelinger og forskergrupper (*laboratoires*), en utvikling som brøt tvert med Rivets opprinnelige tanke om et integrert fagfelt. MdHs senere avdelinger – for prehistorie (arkeologi), (biologisk/fysisk) antropologi og etnologi (etnografi) – kom etter hvert til å fungere som separate og isolerte enheter uten felles ledelse. Men også et kompleks av andre faktorer spilte inn: en generell nedvurdering av materiell kultur – enten det var etnografiske eller taksonomiske samlinger, en manglende erkjennelse av at det ensyklopediske samlingsprinsippet hadde utspilt sin rolle, og – mer generelt – en manglende forståelse av antropologiens postkoloniale utfordringer. I tillegg kom utviklingen innenfor biologi og andre naturfag.

Tidlig på 2000-tallet ble museets samlinger av etnografika fra verden utenfor Europa overført til det nye Musée du quai Branly (åpnet i 2006), mens de europeiske og nordafrikanske (mediterrane) samlingene ble overdratt til en annen nykommer – le Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée i Marseille, som endelig åpnet i 2013 (Rogan 2016). MdH satt igjen med det paleo-arkeologiske og humanbiologiske materialet – ikke minst et stort antall hodeskaller.

Fransk utakt – og et unikt kulturpolitisk prosjekt

Hvordan kunne MdH oppnå en nærmest ikonisk status fra 1930-tallet, også i et internasjonalt perspektiv? Svaret vil nok variere med hvem man spør. Men flere faktorer kan trekkes inn. Dels ligger det i fransk faglig utakt; akademiske institusjoner i Frankrike, museene inkludert, har historisk sett ofte vært i utakt med utvik-

lingen i andre land – og er det fortsatt. MdH fikk sin faglig sett beste periode på en tid da andre kulturhistoriske museer var i en bølgedal. Og dels skyldes det at MdH faktisk var et unikt demokratisk og tverrvitenskapelig museumsprosjekt, skapt under et kortvarig venstreradikalt regime.

Med MET (1878–1935) kom Frankrike relativt tidlig med i bølgen av etnografiske museer som ble etablert fra 1860–70-tallet i Europa og USA. Denne bølgen stoppet de fleste steder opp etter første verdenskrig, av flere grunner. Mange forskere var forsvunnet i krigshandlingene, det ble gjennomført færre store innsamlings-ekspedisjoner, og den økonomiske depresjonen på 1930-tallet betydde et effektivt hinder for fornyelser.

Den ødeleggende verdenskrigen hadde dessuten svekket troen på vestlig sivilisatorisk overlegenhet, samtidig som man i takt med overgangen fra evolusjons- til diffusjonstenkning begynte å se med nye øyne på kulturutvikling. I flere land, spesielt England og USA, ble antropologien et feltarbeidende fag som la mindre vekt på materiell kultur, innsamling og museer enn på observasjon og analyse.

Museene fant det stadig vanskeligere å oppfylle kravene om å underholde, å utdanne og å forske.² Gamle, utidsmessige bygninger og dårlig økonomi virket dempende på virksomheten, samtidig som forskningen for en stor del hadde forflyttet seg til universiteter allerede rundt eller like etter århundreskiftet. Resultatet av disse faktorene var at svært få etnografiske/antropologiske museer i den vestlige verden ble etablert eller fornyet i mellomkrigstiden.

I Frankrike forholdt det seg litt annerledes. MET/MdH var et av de få etnografiske museer som gikk mot strømmen. Den amerikanske vitenskapshistorikeren Alice Conklin (2013, 2015a og b) har sett denne

Det nye Musée de l'Homme har tatt fatt i sin egen historie. Bildet viser modeller av de ulike 'raser', fremstilt på 1800-tallet. Til høyre et 'skallemålingsapparat', et viktig instrument for frenologien. Foto Bjarne Rogan, november 2015.

museumsetableringen som et forsøk på å ta igjen et faglig etterslep i Frankrike.³ Antropologi hadde fått innpass ved universitetene i mange land rundt århundreskiftet. Men det var først i 1925 at Paul Rivet og Marcel Mauss fikk startet opp slik undervisning ved Sorbonne⁴, som et ledd i fornyelsen av «les sciences de l'homme» – «vitenskapene om mennesket». Mye av forskningen og undervisningen kom til å foregå ved MET og senere ved MdH. Som

et ledd i innhenting av etterslepet foretok Rivet og Rivière en betydelig modernisering av museet på første del av 1930-tallet – et museum så nedstøvet og utidsmessig at det på folkemunne ble kalt «Palais de la Honte» – Skammens palass. Et viktig element var å fjerne alle rester av forgjengernes teorier om et hierarki av raser, et annet å modernisere formidlingen. Et renoverert og fornyet MET sto ferdig i 1934 i det gamle Palais de Chaillot.

Men allerede året etter kom beskjeden fra Paris by om at palasset skulle ombygges og utvides til verdensutstillingen i 1937. En noe oppgitt Rivet foreslo da en helt ny type integrert museum – ikke lenger for etnografi alene, som var det vanlige, men et museum som skulle forme en syntese av vitenskapene om mennesket i stor bredde: «un musée de l'Homme». Det skulle være et museum som tok for seg menneskets biologiske utvikling over et langt tidsspenn (biologi), som presenterte alle verdens raser eller folkeslag (fysisk antropologi), og som viste deres tradisjonelle kulturformer og språk (etnografi og lingvistik). Det prehistoriske og naturhistoriske perspektivet kunne muliggjøres ved overføring av samlingene fra MNHN. Det skulle altså bli et museum for menneskehetens historie, selv om etnografi kom til å utgjøre den tyngste komponenten. Conklin mener at det var Rivets museum som dannet modellen for de senere flerdisiplinære «Museum of Man», blant annet i USA (2015:32).

Den storslåtte ideen om et museum som favnet flere vitenskaper, ble kombinert med tanker om radikalt nye måter å formidle på, nå fremmet i første rekke av Jacques Soustelle (1912–1990).⁵ Den unge underdirektøren, overbevist marxist med en fersk doktorgrad i antropologi (1937), så på museet som et demokratiseringsprosjekt, som spesielt skulle bidra til å danne og utvikle arbeiderklassen. Han mente at

museene med deres direkte og konkrete formidlingsformer var spesielt egnet for opplæring av og aktiv medvirkning fra de brede lag av folket. Mens MET hadde vært et museum for det dannede borgerskap, nysgjerrig på hvordan verden hang sammen, skulle MdH bli et museum også for proletariatet.

Disse progressive ideene fikk politisk aksept i le Front Populaire og den venstreorienterte regjeringskoalisjonen (1936–38). Det var en spektakulær og pedagogisk scenografi som møtte datidens publikum i det nye Musée de l'Homme, med moderne fremstillinger av menneskehetens utvikling, av de ulike raser og deres kulturer i et geografisk, komparativt og ikke-hierarkisk perspektiv – fjernt fra den nazistiske forståelsen av raser. MdH rakk før krigen å bli mye mer enn et museum i tradisjonell forstand. Det fungerte både som et kultursenter og vitens-senter, med konferanser og foredrag, konserter og forestillinger med dans og folklore, bar og bibliotek for publikum. Publikumstilstrømmingen slo alle tidligere rekorder. Museet ble ett av de mest søkte steder i Paris.

Like etter kom krigsutbruddet. Både Rivet, Soustelle og andre av staben hadde før krigen engasjert seg aktivt mot nazismen, og museet ble i en tidlig fase et sentralt sted for motstandsarbeidet (Monod 2015). Men nettverket ble snart sprenget. Rivet ble avsatt, Soustelle flyktet og flere av staben ble henrettet eller deportert til tyske konsentrasjonsleirer. Museet ble preget av sterke indre konflikter og revirkamper mellom fagdisiplinene (Laurière 2015). Men som Conklin understreker (2015a:43; 2015b:399ff), er det fortsatt mye uklart rundt MdHs og fransk antropologis historie i krigsårene.⁶ Og konfliktene fortsatte i etterkrigsårene.

Humanisme, kolonialisme – og rasisme

MdH fremsto i 1938 som et museum med en humanistisk og anti-rasistisk profil, sosi-

alistisk og anti-fascistisk i sin ideologi, med det mål å overbevise et bredt publikum om menneskehetens grunnleggende enhet, proklamert allerede i navnet – *Musée de l'Homme*. Arbeidet hadde pågått ved MET under Rivets ledelse gjennom hele 1930-tallet. I tråd med tidens tenkning og terminologi opererte man fortsatt med raser, men som et analytisk og differensierende begrep for å skjelne mellom folkeslag og kulturell variasjon, og ikke som et hierarkiserende – enn si rasehygienisk – begrep à la nazistenes. Museet hadde en innovativ formidlingspolitikk, det representerte et modernisert og integrert antropologifag og det hadde sitt vitenskapelige alibi i forankringen som et laboratorium under forskningsinstitusjonen MNHN.

Til tross for ledelsens anti-rasistiske og humanistiske programerklæringer, kan det stilles spørsmål ved museets holdninger til kolonipolitikk og grunnleggende forståelse av rasisme. Som både Conklin og de l'Estoile skriver, løp dette demokratiske sinnelaget parallelt med en begeistring for det franske koloniveldet. Det var allment akseptert at MET (og senere MdH) skulle være den vitenskapelige pendanten til det permanente kolonimuseet, som ble opprettet i Paris forbindelse med den store koloniutstillingen i 1931. Antropologistudiet under Rivet og Mauss rettet seg nesten utelukkende mot koloniene, og gjennom første halvpart av 1930-tallet organiserte MET under Rivets ledelse flere omfattende ekspedisjoner til koloniene. Disse returnerte med store mengder gjenstander – tilegnet på til dels tvilsomme måter. Antropologen Michel Leiris, som deltok, kalte det i ettertid «ran» og «røvergods». Og MdHs store temporære utstillinger de første årene dreide seg om koloniene. Rivet uttalte flere ganger at MdH var «un musée colonial» – «et koloniale museum», og han unnlot ikke å minne sin minister om museets og fagets nytteverdi for

Fra monteret «Kropp og kultur». Kroppens morfologi skyldes i hovedsak naturlig evolusjon. Men vårt utseende henger også i betydelig grad på sosiale og kulturelle påvirkninger. Både skalle- og fotformen blir deformert i en del kulturer. Foto Bjarne Rogan, november 2015.

en god administrasjon av koloniene.

Koloniene var svært viktige for Frankrike av økonomiske grunner og også symbolsk, for å markere Frankrikes posisjon som stormakt. Det var få som før 2. Verdenskrig stilte spørsmål ved legitimiteten av kolonipolitikken. Conklin har gått grundig inn på museets «colonial connection» (2013, 2015a), som også inkluderte bruk av betydelige inntekter fra koloniene

til drift av museet og til etnologiundervisningen i Frankrike. Hun hevder at Mauss og Rivet anså imperiet som en ubestridelig del av Frankrike, og at de samtidig mente at antropologien og vitenskapene om mennesket bidro til å utvikle koloniene; gjennom innsamling av materiale bidro museet og faget til å dokumentere kulturer på vei til å forsvinne, og samtidig styrket denne kunnskapen det franske kolonistynet både på det rasjonelle og etiske plan. Troen på Frankrikes *'mission civilisatrice'* var grunnfestet. Deres «nøytrale vitenskap» var paradoksalt nok både humanistisk og sterkt nytteorientert på samme tid. Som fagets og museets gründere i mellomkrigstiden kunne de nok reagere på de verste utslagene av kolonistyringen, men det var først deres studenter ute i felten som virkelig så de brutale konsekvensene av kolonipolitikken. Men da disse begynte å vende tilbake til museet, ble all mulig fornyelse stoppet av krigsutbruddet i 1939.

Rivet og Mauss ønsket utvilsomt å fremme «un colonialisme à visage humain» – «en kolonipolitikk med et menneskelig ansikt» – og å bruke museet som ambassadør for de kolonialiserte folkeslagene, i anti-rasismens navn (Conklin 2015b:44). Men som hun skriver, museets formidling rettet seg mot et vestlig publikum og vestlige fagfolk. Museet var aldri interessert i å la de kolonialiserte selv slippe til med deres presentasjon av egen historie, og museet utnyttet dem grovt ved å bruke koloniinntekter til å fremstille deres historie – uten å lytte til hvordan de selv kanskje ville fortelle den.

Så langt Conklin, som i sin omfattende studie (2013, 2015a) inngående – og med amerikanske øyne – har studert museets historie og den underliggende rasismen i det franske antropologiske prosjektet frem til krigen. Disse holdningene overrasker kanskje ikke så mye de som kjenner litt til

Fra monteret «Kultur og kjønn». Budskapet er: Man fødes ikke som mann eller kvinne, man formes slik. Foto Bjarne Rogan, november 2015.

Fra monteret «Pleie eller forlenge kroppen» og «Mot en teknologisk hybridisering». Protoser til venstre, i midten roboter og superhelter, og kuvøser til høyre. Foto Bjarne Rogan, november 2015.

antropologiens historie. Det var først etter krigen at kritiske stemmer om kolonialismen lot seg høre fra antropologenes egne rekker. Men da var fransk antropologi på vei inn i andre spor og inn i andre akademiske institusjoner.

Men kanskje ikke helt andre spor, likevel. Til tross for 60–70 års avstand og flere generasjoner antropologer, aner vi spor av beslektede holdninger hos arvtakeren, le Musée du quai Branly, som i dag sitter på dette materialet. Det er heller ikke der snakk om noen åpenlys rasisme, men snarere en bakenforliggende universalismetenkning (jf. de l'Estoile 2015). Den (republikanske) universalismens logikk bygger på tanker om et sett universelle verdier, en spesifikk fransk

tenkemåte som går tilbake til opplysningstidens idealer om frihet og likhet (jf. Rogan 2013a). Problemet er at den i praksis også innebærer en overbevisning om fransk intellektuell og moralsk overlegenhet og tro på den franske republikkens siviliserende rolle. Heller ikke i Branly-museet fikk representanter for de utstilte kulturene selv komme til orde. Det er det vestlige/franske blikket som dominerer, i den grad at flere angloamerikanske observatører har kalt dette nye museet «neo-kolonialt» (Price 2007; jf. også Rogan 2013a, 2013b).

Spørsmålet blir så om det nye MdH vil slippe unna denne etiketten.

Et nytt museum for menneskets naturhistorie og naturens kulturhistorie

Da debatten om MdH raste på det heftigste på 1990-tallet, gikk løsningsforslagene i alle retninger. Noen så fremtiden i et rent naturhistorisk museum for menneskehetens biologiske utvikling, andre i et rent sosialantropologisk museum, atter andre i et kunstmuseum for ikke-europeisk 'primitiv' kunst (dvs. det som skulle bli Branlymuseet), mens mange ikke så for seg noen fremtid i det hele tatt for MdH.⁷

Vedtaket om å overføre de store etnografiske samlingene til Branly i 2004 skapte mye røre og stor sorg internt i MdH, men sett i ettertid var det dette som skulle åpne for en løsning. Gjennom denne avhendingen slapp MdH unna det stadig mer påtrengende spørsmålet om forholdet mellom kunst/estetikk og funksjon/ kontekst, de fleste krav om tilbakeføring (restitusjon) av gjenstander til opphavsmiljøene⁸, og

ikke minst debatten omkring den koloniale ballasten (de l'Estoile 2015: 252). Og den eneste veien videre var et sterkere fokus på samvirket med MNHM.

Det naturhistoriske MNHM kom seg ut av sin egen krise ved en omorganisering på to plan; dels i form at et fullstendig nytt konsept for utstilling, vekk fra taksonomien og i retning av et moderne «evolusjonsgalleri» (1994), og dels i en reorganisering i nye avdelinger litt etter årtusenskiftet. To av disse – for henholdsvis «Prehistorie» og «Mennesker, naturer, samfunn» – dekker MdHs ansvarsområder. MNHMs faglige ansvar, slik dette naturhistoriske museet nå definerer det, retter seg mot biodiversitet, bærekraftig utvikling, og studiet av naturens utviklingsmekanismer, herunder påvirkningen fra menneskelige samfunn (Bahuchet 2015:136ff). De nye avdelingene er alle flerfaglige, og de to nevnte er sammensatt av forskere fra både

Menneskets språkevne. Installasjonen fremstiller tunge og stemmebånd og behandler språkernes, språkhistoriens og språklæringens mange mysterier. Flere stasjoner, veggskjermer og en «lyddusj» med en rekke språk inne i denne installasjonen tar opp temaer tilknyttet menneskets språkevne. Foto Kirstin B. Skjelstad, november 2015

MdH og MNHN.

Avdelingen «Mennesker, naturer, samfunn» gir rom for menneskets biologisk-kulturelle tilpasning til ulike miljøer, befolknings- og bosettingshistorie, sosial atferd og human-genetisk diversitet, ernæringshistorie, biologisk diversitet og kulturell variasjon. Temaene plasserer seg i grensesnittet mellom kultur og biologi, samfunn og økologi, og staben er bredt sammensatt av fagfolk fra «begge leire», inklusive vitenskapshistorie og -filosofi. Nye problemstillinger og teknikker (isotopanalyser, DNA-analyser ...) har gitt det omfattende eldre biologisk-antropologiske materialet fra MNHN og MdH en fornyet verdi, som det var vanskelig å ta ut i den gamle strukturen.

Hva så med etnografien/kultur- og sosialantropologien? Dette var jo MdHs største aktivitetsfelt, målt i magasiner og utstillinger, før huset ble tømt og samlingene forsvant til Branly. Etter grundige over-

veielser bestemte man seg for å starte på nytt, men med et helt annerledes innsamlingsprogram enn tidligere. De tre områdene under MdHs nye innsamlingsprogram er materiale som dokumenterer utnyttelse av miljøet, representasjoner av naturen og representasjoner av menneskekroppen. Et sentralt punkt når det gjelder både representasjoner og bruk av miljø og omgivelser, transformasjoner av råvarer, teknikker og kunnskap knyttet til dette, osv., er fokuset på samtiden. All innsamling er rettet inn mot det 21. århundre. Sammen med de eldre samlingene ved MNHN innenfor etnobotanikk, etnozooologi m.m. gir dette grunnlag for en bredere forståelse av utviklingen av relasjonen menneske–miljø. Et annet viktig punkt er den geografiske bredden; MdH dekker nå både Frankrike og resten av verden.

På tvers av avdelingene har man etablert et «Centre de recherche sur l'évolution de

*Fra globaliseringens historie.
Foto Bjarne Rogan*

MdH i tall

Restaureringskostnader 2008–2015: Ca. 100 mill. € (NOK 900 mill.)

Antall ansatte: Ca. 200, hvorav 50 administrative og 150 forskere, pedagoger og teknikere.

Areal totalt: Ca. 16 000 m²

Areal permanent utstilling (*Galerie de l'Homme*): 2 500 m²

Areal midlertidig utstilling: 600 m², fordelt på 3 saler

Øvrige publikumsarealer: 2 200 m²

Areal forskning, laboratorier og undervisning: 3 300 m²

Areal bibliotek: 600 m²

Areal magasiner: 1 300 m²

Øvrige arealer (adm., tekniske lokaler, diverse): 5 400 m²

l'Homme et des sociétés» – et «Senter for Menneskets og samfunnenes utvikling». Ca. 150 forskere, pedagoger, teknikere og doktorander sitter i dag i det renoverte Palais de Chaillot og studerer og formidler menneskets forhold til sine omgivelser i fortid og nåtid. På mange måter har man funnet tilbake til Paul Rivets storslåtte prosjekt fra 1930-tallet om et flerfaglig studium av mennesket, et studium som forvitret på grunn av faglig og institusjonell spesialisering og revirtenkning. Og etter alt å dømme er dagens prosjektet fritt for (neo)koloniale trekk og de understrømninger av rasisme som skjemet det gamle prosjektet.

Museografi og scenografi

MdH anno 2015 er igjen blitt det franskmennene kaller et *musée-laboratoire*, altså en vitenskapelig institusjon som utfører forskning (med en rekke doktorander tilknyttet) og gir undervisning – i form av en MA-grad i «miljø og samfunn».

Men som et museum er det også en formidlingsinstitusjon. Det museografiske programmet⁹ er bygget opp rundt tre temaer. Det dreier seg om det kanskje litt forslitte konseptet «Hvem er vi?», «Hvor kommer vi fra?» og «Hvor går vi?», men uten at det har resultert i en kjedelig eller

forutsigbar utstilling – snarere tvert imot.

Første del tar opp spesifikke trekk ved mennesket som art i dets mange biologiske, sosiale og kulturelle varianter – til erstatning for tidligere fremstillinger av raser. I den permanente utstillingen – *Galerie de l'Homme* – ledes den besøkende på en utvungen måte gjennom et materielt, historisert men også estetisert museumslandskap. Deltemaer er kropp og kjønn, tenkning og symbolsk representasjon, språk, kunst og musikk, samliv og samfunn. Andre del tar for seg evolusjonshistorien – eller artens opprinnelse og utvikling, med vekt på homo sapiens. Del tre tar utgangspunkt i nær fortid og samtid og ser på biodiversitet, menneskets innvirkning på og ødelegging av naturen og dets tilpasning til nær sagt alle økologiske soner, natur- og kulturmiljøer på planeten, med deltemaer som kultivering av dyr og planter (landbruk og februk), økonomi og handel, globalisering og hybridisering av kulturer, bioteknologi og medisinsk utvikling, inklusive grensesnittet mellom biologi, kropp og teknologi – i retning det hybride menneske, samt ideenes og vitenskapens historie. Kort sagt, mennesket i dets biologiske, sosiale, kulturelle og etiske dimensjoner. Det underliggende budskapet er øredø-

vende tydelig; vi tilhører alle den samme menneskehet, vi har kontinuerlig tilpasset oss ulike naturomgivelser, samtidig som vi kraftfullt har påvirket dem.

Bredden i temaer er så stor at enhver form for holistisk eller ensyklopedisk tilnærming naturligvis er umulig. Det må nødvendigvis dreie seg om skarpe valg av deltemaer. Økologi er eksempelvis belyst ved problemstillinger knyttet til verdens vann-konsum og til truede dyre- og plantearter; globalisering er illustrert ved noen få objekter som viser fenomenets dobbelte bevegelse (mobiltelefonen fra Vesten til resten av verden, anorakken fra inuit-kulturen til Vesten), osv.

Scenografien er godt tilpasset det enorme feltet og den store spredningen i temaer. I de smale, langstrakte lokalene i palassfløyen ledes besøkeren på en oversiktlig måte gjennom de nevnte temaene. Utstillingskonseptet er totalt annerledes enn for eksempel i Branly-museet (arvtakeren av MdHs etnografiske samlinger) rett på den andre siden av Seinen, der det er lett «å gå seg vill» i et åpent, nærmest grenseløst landskap av objekter og dermed miste tråden. Kontrastene til Branly er i det hele tatt slående. Mens Branly inviterer besøkeren inn i et dust og diffust objektlandskap, byr MdH på lyse, åpne omgivelser og fokuserer på klare problemstillinger; mens Branlys konsept er ahistorisk, gir MdH besøkeren en klar oppfatning av tidsdybde, samtid og fremtid; og mens Branlys utstillingsfilosofi er orientert mot opplevelse og undring, klarer MdH å kombinere undring med kunnskap, refleksjoner og holdningsdannelse. MdHs utstilling krever mer av den besøkende, men uten at opplegget virker skolemessig eller belærende.

Et av scenografens vellykkede grep har vært å trekke veksler på kuriosakabinettet. I en rekke svære glassmontre behandles de enkelte deltemaer. De er ikke bygget opp som tablåer eller dioramaer, men består av til dels svært ulike gjenstander hentet fra

natur og kultur, sammenstilt slik at tilskueren selv må bruke litt tid for å forstå sammenhengen eller «lese fortellingen». Til hjelp står korte, informative tekster skrevet på en diskret måte på glassveggene og på små tavler. Montrene, som er av ulik størrelse (8–10 meter lange og 3–4 meter høye), er bygget mot en lys bakgrunn langs den lange fløyveggen. De er informative og vekker nysgjerrigheten, og samtidig gir de et tiltalende estetisk inntrykk gjennom utvalg og montering av objektene. Midt på gulvet står ulike installasjoner som behandler andre deltemaer på andre måter (se fotos av stemmeorgan, «rase»-galleriet), blant annet med lyd- og lyseffekter. Det hele suppleres – nær sagt naturligvis – med en rekke medieinstallasjoner og digital teknologi (video-installasjoner, veggskjermer, interaktive poster) som tilbyr de som ønsker mer inngående informasjon (og disse installasjonene er ikke «skjult» og vanskelig tilgjengelige, som på Branly).¹⁰

Prikken over i-en, i det minste om man ser på publikums reaksjoner og bruken av fotoapparater, er panoramutsikten fra de store vinduene på sørveggen – over Seinen mot Eiffeltårnet, Champ de Mars og Invalide-domen.

Mellom visjon og utopi, fra fiasko til realisering

Oppsummerende kan vi si at Paul Rivet og Marcel Mauss før krigen hadde en visjon om en syntetiserende vitenskap om mennesket som skulle krysse både det humanistiske, det samfunnsvitenskapelige og det naturhistoriske feltet. Denne integrerte vitenskapen om mennesket kalte de «*ethnologie*». Rivets kongstanke var å skape et flerfaglig museum – med det storslåtte navnet «Museet om Mennesket» – som dekket dette brede vitensfeltet.

Til tross for en umiddelbar suksess kan prosjektet beskrives som en utopi (de l'Estoile 2015). Utviklingen etter krigen førte på flere måter vekk fra den opprinnelige ideen om syntese og tverrfaglighet, i retning av faglig spesialisering og en stadig stivere avdelingsstruktur. Samtidig var det gjennom hele etterkrigstiden betydelig intern uenighet om hvordan disipliner som antropologi og pre- eller paleohistorie skulle defineres. Sagt litt forenklet: Skulle fokus være på natur og biologi eller på kultur og sosiale forhold? Dette hang igjen nært sammen med fagligheten ved moderinstitusjonen, det naturhistoriske museet MNHN, den fysiske antropologiens sterke posisjon i Frankrike, og til en viss grad relasjonene til det nasjonale arkeologiske museet (Musée des Antiquités Nationales eller MAN). Samtidig var det slik at de største samlingene og de fleste underavdelingene ved MdH var knyttet til etnografi – i betydningen en materialorientert kulturanthropologi.

Den negative utviklingen fra 1970-tallet skyldtes ikke bare at sosialantropologien hadde forflyttet seg til institusjoner som Collège de France, *grandes écoles* som EHESS og EPHE og universitetene, slik at MdH ble sittende igjen som et nedstøvet magasin for etnografiske gjenstander av til dels problematisk status og opphav. Like vesentlig var de store endringene innenfor biologi. De naturhistoriske feltene (fysisk og biologisk antropologi, økologi, etnobotanikk og etnozologi) ved moderinstitusjonen MNHN var i rask utvikling, både kunnskapsmessig og med hensyn til vitenskapelige teknikker. Den organisatoriske inndelingen kom over tid helt i utakt med temaene og den faktiske sammensetningen av de flerfaglige teamene.¹¹ Dertil gikk utviklingen i samme retning som i andre land, nemlig at også den naturhistoriske forskningen for en stor del ble flyttet ut av museene og inn i laboratorier og universiteter, mens de store samlingene

ble stadig mindre etterspurt av forskere (Bahuchet 2015). Også MNHM måtte fra 1990-tallet revurdere sin rolle innenfor forskning, formidling og opplevelsesindustri.

Da MdH gjenoppsto i 2015 etter 7 års totalrenovasjon, med brorparten av samlingene overtatt av andre museer og en fornyet profil, valgte man å beholde det gamle navnet – i motsetning til andre franske museer som i senere år har gjenoppstått på tuftene av gamle institusjoner. Enkelte observatører, som ellers har uttalt seg positivt om det nye MdH, har beklaget at navnet ikke ble endret.¹² Grunnen er åpenbart at disse kjenner MdHs nære og nedslående historie, men er historieløse om det museet Paul Rivet en gang skapte.

Frankrike har ikke noe museum for *sosialantropologi*, og har heller egentlig aldri hatt det – slik mange synes å tro – ut fra debatten omkring MdH og Branlymuseet. Det gamle MdH var et flerfaglig museum for mennesket som biologisk art og kulturvesen. I noen etterkrigsår utviklet det seg i retning av en sosialantropologisk forskningsinstitusjon, for deretter å gli i retning et fysisk-antropologisk og etnografisk museum, for så igjen å støve ned i siste kvartal av 1900-tallet.

Det nye MdH har revitalisert grunn-tankene fra Paul Rivet, Marcel Mauss og deres medarbeidere. Det er igjen blitt et museum for menneskets naturhistorie, og i høyere grad enn noen gang også et museum for naturens kulturhistorie – det vil si hvordan naturen er blitt oppfattet og fortolket, bearbeidet og utnyttet, men også truet, av mennesket. Dertil har det på en vellykket måte bygget videre på tankene fra de første årenes museumspedagoger, som Georges Henri Rivière og Jacques Soustelle. Skyggene fra de første årene – kolonialismen og den underliggende rasismen, synes å være helt fraværende i dagens museum. Og den nye flerfagligheten har erstattet

mange års revirkamper mellom laboratoriene og avdelingene. Dagens museum bærer sitt ambisiøse navn godt.

Jeg takker Brita Brenna, Gro Bjørnerud Mo, Saphinaz-Amal Naguib og Helge Jordheim for nyttige kommentarer.

Noter

1. Claude Lévi-Strauss forflyttet seg til Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE) allerede i 1950, og i 1959 fikk han professoratet ved Collège de France. EPHE er en av de mest kjente *grandes écoles* i Paris, der religionshistorie og sosialantropologi er de sentrale disiplinene. Også André Leroi-Gourhan forlot tidlig MdH, for å ende opp han også ved Collège de France.
2. Se Conklin 2013 og 2015a for en utdyping.
3. Etterslepet skyldtes bl.a. et langvarig skisma mellom en evolusjonistisk orientert (fysisk)